

Nederland in de wereld

ONDERZOEKSPROGRAMMA MEERTENS INSTITUUT 2018 - 2023

Foto omslag

G.J. van Rooij

Vormgeving en lay out

Ineke Meijer

Print

Koninklijke Van der Most

Uitgave van het Meertens Instituut 2018

Onderzoeksprogramma Meertens Instituut 2018-2023

Nederland in de wereld

Taal en cultuur in het dagelijks leven in Nederland

Inhoud

Inleiding	5
A. Variatielinguïstiek	9
Onderverdeling van het onderzoek	11
A1. Het Nederlands in contact met andere talen	12
A2. De geschiedenis van het Nederlandse taalcontact	17
A3. Variabele en invariabele eigenschappen van het Nederlands	22
B. Etnologie	27
Onderverdeling van het onderzoek	28
B1. Cultuur van het dagelijks leven	28
B2. Orale cultuur	34
C. Taalcultuur	41
D. Digital humanities	43
D1. Digital humanities in het Meertens Instituut	43
D2. The digital humanities lab	46
Appendix I: Collecties	49
Appendix II: Kennisbenutting	51

Nederland in de wereld

Taal en cultuur in het dagelijks leven in Nederland

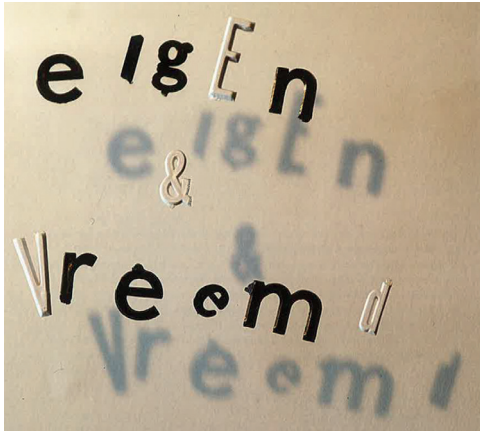
Het Meertens Instituut bestudeert en documenteert taal en cultuur in Nederland en Nederlandse taal en cultuur in de wereld. Centraal staan de verschijnselen die het alledaagse leven in onze samenleving vormgeven. Taal en cultuur worden in het huidige politieke klimaat gezien als de dragers bij uitstek van collectieve identiteit. Het Meertens Instituut, dat de 'casus Nederland' onderzoekt vanuit een vergelijkend en internationaal perspectief, wil zo tegelijk bijdragen aan het maatschappelijke debat door de rol van taal en cultuur in maatschappelijke processen te duiden en te nuanceren. Dit onderzoeksplan vat de onderzoeksambities samen van het Meertens Instituut voor de jaren 2018-2023.

Inleiding

In het maatschappelijke en politieke debat, zowel in Nederland als daarbuiten, nemen begrippen als verbinding, gemeenschap, identiteit, diversiteit, traditie, natie en volk de laatste jaren een prominente plaats in. Deze begrippen duiken veelal op in discussies over de (al dan niet negatieve) gevolgen van processen zoals individualisering, ontkerkelijking, migratie en globalisering. Het gebruik ervan weerspiegelt een zoektocht naar eigenheid en geborgenheid. Doordat

Postzegel Nederland en de wereld. Studio Renate Boere

Eigen en vreemd door Caroline de Roy

mensen ervaren dat de samenleving verandert en ze zich daarvoor bedreigd voelen, leeft zowel in Nederland als breder in Europa de groeiende behoefte om zich te onderscheiden van zogeheten ‘anderen’ of ‘vreemdelingen’. De opkomst van nationalistische politieke bewegingen in vrijwel alle westerse landen is daar slechts één uitingsvorm van.

In dit politieke klimaat wordt vaak teruggegrepen op taal en cultuur als ultieme uitdrukkingen van eigenheid dan wel anders-zijn – veelal in combinatie met ideeën over wat binnen de nationale grenzen ‘hoort’. Taal en cultuur worden daarbij gezien als dragers van ‘collectieve’ identiteiten. Al lijkt dit verschijnsel internationaal, de vraag rijst in hoeverre de manier waarop zulke onderscheidingen worden gemaakt en ervaren

in Nederland toch eigen specifieke kenmerken heeft. Welke rol spelen taal en cultuur in het leven van alledag?

Het onderzoek aan het Meertens Instituut is al decennia gericht op de taal en cultuur in het dagelijks leven in Nederland, in internationaal, vergelijkend en historisch perspectief. De ontwikkelingen in de Nederlandse taal en cultuur kunnen beter worden begrepen door deze te vergelijken met die elders in de wereld; daarmee draagt het Meertens Instituut ook bij aan de internationale wetenschap.

De stem van onderzoekers van het Meertens Instituut wordt steeds vaker gehoord in de media. In het licht van de genoemde maatschappelijke ontwikkelingen heeft het onderzoek van het Meertens Instituut de laatste jaren namelijk een nieuwe urgentie gekregen. De genuanceerde blik die wetenschappelijk onderzoek biedt op maatschappelijke tegenstellingen kan een tegenwicht bieden tegen de soms heftige emoties waarmee het debat daarover wordt gevoerd. Vragen naar de huidige dynamiek in de omgang met taal en cultuur, en hoe de daaruit voortvloeiende identiteitspolitieke veranderingen begrepen moeten worden, staan de komende jaren dan ook centraal in het onderzoeksprogramma van het instituut. Een focus op de uiteenlopende manieren waarop in de samenleving wordt gedacht over en gewerkt aan collectieve identiteiten, zoals

deze gestalte krijgen in alledaagse culturele en talige praktijken, is wat de verschillende onderzoeksgebieden van de diverse disciplines binnen het instituut bindt. Met een multidisciplinaire inzet, vanuit meerdere taalkundige en etnologische invalshoeken, wil het instituut de gelaagdheid van processen van identificatie belichten. Het is de ambitie van het Meertens Instituut om de stem van het onderzoek nog duidelijker te laten klinken in het maatschappelijk debat, en om aan de hand van de Nederlandse inzichten en onderzoeksdata een leidende positie in te nemen in het wetenschappelijk debat.

De ambities van het Meertens Instituut voor de komende vijf jaar zijn, samengevat:

1. We doen onderzoek naar cultuur en taal in Nederland, in een mondialiserende wereld;
2. Wij onderzoeken hoe taal en cultuur veranderen, hoe collectieve identiteiten worden geconstrueerd, en welke rol lichamelijke en cognitieve dimensies hierin spelen. In zowel het maatschappelijke als wetenschappelijke debat hierover wil het Meertens Instituut een richtinggevende positie innemen;
3. Het Meertens Instituut kent een rijke traditie van empirisch en historisch onderzoek naar veranderingsprocessen op het gebied van cultuur en taal. Dit langlopend onderzoek is verbonden met uitgebreide collectievorming: documentatie van het verzamelde materiaal blijft een kerntaak van het instituut;
4. We staan open voor innovaties: we benutten onze bestaande expertise maar verwelkomen ook nieuwe paradigmata, methoden en technieken. We verkennen digitale innovaties en geven zelf die innovaties vorm.
5. Het instituut bevindt zich in de unieke positie dat het zich kan committeren aan lange-termijnprojecten, zoals het ontwikkelen van digitale infrastructuur en het actief onderhouden van projectresultaten.

Het onderzoek van het Meertens Instituut is georganiseerd in twee deelgebieden: etnologie en variatielinguïstiek. Het instituut heeft daarnaast speciale aan-

Koninginnedag
Amsterdam 2012.
Foto: Irene Stengs

dacht voor twee verbindende multidisciplinaire deelterreinen: taalcultuur en digital humanities.

In dit onderzoeksplan wordt ieder deelgebied verder uitgewerkt, en worden de thematische deelprojecten benoemd waarop in de komende jaren gewerkt gaat worden plus de betrokken onderzoekers. Daar waar externe financiering aangetrokken kan worden, zullen projectteams uitgebreid worden met PhD-studenten of postdoc-onderzoekers. In ieder deelproject zullen mogelijkheden voor externe fondsenwerving benut worden.

Na deze vier secties richten we ons op twee ondersteunende dimensies voor het succes van ons onderzoek: collecties en valorisatie. Beide zijn onlosmakelijk verbonden met het onderzoek in het instituut. In de laatste paragraaf van het onderzoeksplan zullen we onze doelstellingen ten aanzien van collecties en valorisatie verder uitwerken. Ten aanzien van de collecties wordt 2018 het jaar waarin we een nieuw collectieplan opstellen. Daarnaast zal 2018 ook het startjaar zijn van het nieuwe Digital Humanities Lab, onderdeel van het samenwerkingsorgaan KNAW Humanities Cluster dat het Meertens Instituut in 2016 heeft opgericht samen met het Huygens ING en het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis.

05-11 FEBRUARI 2018 **BINNENLAND** ZAMAN VANDAAG **06**

Ophangen van dode varkens is geen onschuldig ritueel

Het dumpen van een dood varken hoort bij de Brabantse volkscultuur en heeft geen link met islamofobie, zo beweerde etnoloog Gerard Rooijackers vorige maand bij omroep Brabant. Niets van waar zeggen antropologen Stengs en Balkenhol. Onreine dieren worden al sinds de Middeleeuwen gebruikt om minderheden te stigmatiseren.

BEN VAN DEN AARSSSEN

In Heesch werd een varken aan een boom gehangen op de plek waar een asielzoekerscentrum zou moeten komen. In Enschede ging het om veertien varkenskoppen die in een weiland werden neergelegd. Ook hier betrof het een locatie die bestemd was voor vluchtelingen. Onlangs was het raak bij een islamitische slagerij in Mijdrecht. En vorige week hing na het vrijdaggebed in de Ennour moskee in Nijkerk plots een varkensoor aan het hek. Volgens de antropologen Irene Stengs en Markus Balkenhol, beiden verbonden aan het Meertens Instituut, heeft het onsmakelijke ritueel alles te maken met islamofobie en racisme. "De vele recente voorbeelden van het gebruik van varkenskadavers in protesten tegen moskeeën, asielzoekerscentra of zelfs islamitische burens zijn pogingen om een plek symbolisch te verontreinigen."

Opiniestuk van Markus Balkenhol en Irene Stengs in *Zaman*

A. Variatielinguïstiek

De Nederlandse taal lijkt zich in een turbulente periode te bevinden, onder andere door intensief taalcontact met het Engels, de internationale lingua franca, maar ook met talen die de migranten van binnen en buiten Europa meebrengen. Wat voor effecten heeft de mondialisering op de Nederlandse taal in al haar variëteit? Wat kunnen we bijvoorbeeld verwachten van al het genoemde taalcontact? Welke effecten heeft dit op de Nederlandse standaardtaal, en op de dialecten, streektalen, socio- en etnolecten die in Nederland gesproken worden? In hoeverre is de huidige situatie daadwerkelijk uniek? Welke parallellen vinden we in het verleden, waarin onze taal immers ook altijd in contact heeft gestaan met andere talen, in de grensgebieden van ons taalgebied met het Franse en het Duitse taalgebied, of buiten Europa – bijvoorbeeld Suriname – waar de taal in een uitgesproken meertalige koloniale en postkoloniale context al eeuwen letterlijk omgeven is door andere talen?

Eigen taal, eigen wereld door Caroline de Roy

Dergelijke vragen zijn van zowel maatschappelijk als wetenschappelijk belang. Ze passen ook goed in internationale ontwikkelingen in de taalwetenschap, waarin er groeiende aandacht is voor de rol van taalcontact in taalverandering en taalvariatie – ook en zelfs vooral waar het gaat om contact tussen sprekers van taalvariëteiten die typologisch dicht bij elkaar liggen. Menselijke geschiedenis is er één van voortdurende migratie op grotere en kleinere schaal en afstand, sprekers van diverse talen hebben elkaar over en weer in steeds wisselende configuraties beïnvloed en de structuur van talen is daardoor diepgaand bepaald.

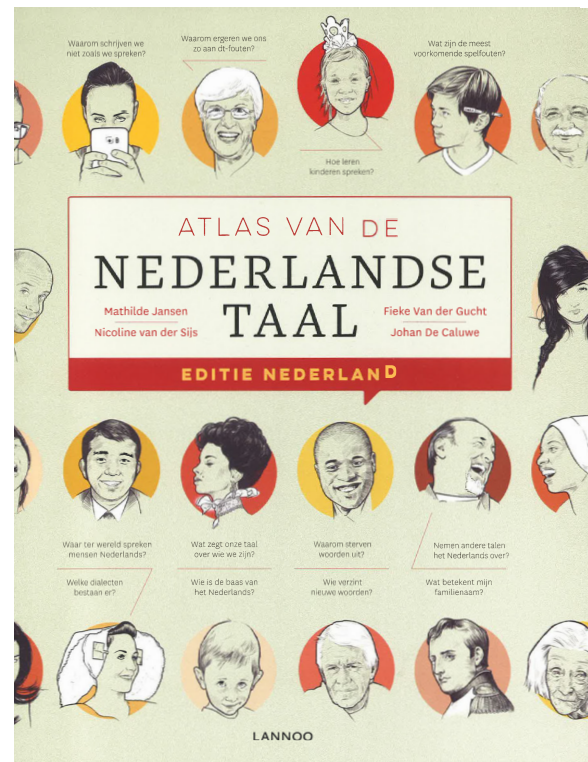
ook altijd uit hun expertise bijgedragen aan dergelijke debatten; het is onze expliciete bedoeling dit in de komende periode in versterkte mate te doen.

In dit verband liggen contacten met onze collega's etnologen van het Meertens Instituut alsook met anderen in het KNAW Humanities Cluster (zoals in onderzoek naar in- en uitsluiting) voor de hand. Het programma biedt naar onze inschatting ook mogelijkheden voor onderzoek in het kader van de zogenaamde routes van de Nationale Wetenschapsagenda (NWA), zoals 'Smart, liveable cities'.

Onderverdeling van het onderzoek

Het taalkundig onderzoek van het instituut richt zich op onderzoek naar variatie in het Nederlands in onze tijd, en historisch onderzoek naar taalverandering in het verleden. In het verleden werd het onderzoeksgebied begrensd door de politieke grenzen van (Europees) Nederland. In lijn met de centrale onderzoeksvraag breidt het taalkundig onderzoek zich in de komende periode uit naar onderzoek naar variatie en verandering in het Nederlands buiten de grenzen van Nederland. De eerste aandacht zal uitgaan naar Suriname, waarmee inmiddels de eerste contacten zijn gelegd.

Daarnaast onderscheiden we drie theoretische invalshoeken: formeel-theoretisch grammatica-onderzoek, de antropologische sociolinguïstiek, die de vraag stelt in hoeverre individuele taalgebruikers (welke) talige vormen kunnen kiezen; de kwantitatief georiënteerde sociolinguïstiek. Uiteraard kan en zal een individueel onderzoek zijn instrumentarium kiezen uit meer dan één van deze drie deelgebieden.

Atlas van de Nederlandse taal.
Mathilde Jansen, Nicoline van der Sijs

In de praktijk concentreert het onderzoek naar de plaats van het Nederlands in een globaliserende wereld zich op drie aspecten van de grammatica: syntaxis, morfologie en fonologie. Alle drie de theoretische benaderingen kunnen op alle drie de gebieden worden toegepast.

We hebben het werk aan de centrale onderzoeksvraag op zijn beurt ook weer verdeeld in drie deelgebieden. Aan ieder van die deelgebieden zal een aantal projecten worden gewijd:

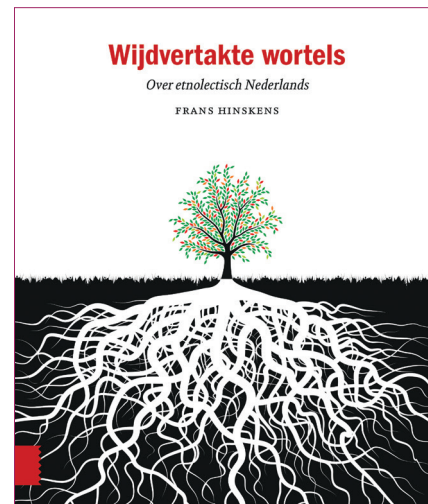
- A1. *Het Nederlands in contact met andere talen*: deze projecten onderzoeken van een aantal invalshoeken hoe taalcontact variëteiten van het Nederlands in onze huidige tijd beïnvloedt, zowel in Nederland en daarbuiten (dat laatste vooral in een postkoloniale context);
- A2. *De geschiedenis van Nederlands taalcontact* bestaat uit een aantal projecten die naar verschillende perioden in de geschiedenis kijken om te bezien hoe standaardisatie variëteiten van het Nederlands heeft beïnvloed. Het neemt ook historische processen van standaardisatie in beschouwing, die mogelijk minstens deels als een antwoord op contact kunnen worden gezien;
- A3. *Variabele en invariabele eigenschappen van het Nederlands*: deze projecten nemen een grammaticaal perspectief in en proberen vast te stellen welke eigenschappen van het Nederlands relatief stabiel zijn én welke relatief variabel zijn, zowel synchroon als diachroon.

De onderverdeling in drieën is hier vooral ingevoerd voor het leesgemak, aangezien veel individuele onderzoeksprojecten bijdragen aan elk van de vragen, zodat de verschillende deelprojecten elkaar zullen voeden.

A1. HET NEDERLANDS IN CONTACT MET ANDERE TALEN

De projecten in dit deel sluiten aan bij een groeiende internationale literatuur over factoren in taalverandering. Onze focus ligt hier op het 'Nederlands' in ruime zin, dus inclusief West-Germaanse taalvariëteiten die in Nederland ge-

spraken worden, los van hun officiële status (*Gender marking in Nederlandse dialecten, Regionale identiteitsconstructie, Roots of Ethnolects, Sociolinguïstische en grammaticale sturing*) én het Nederlands zoals dat buiten Europa wordt gesproken (*Nederlands buiten de Lage Landen, Surinaams Nederlands*). Al deze projecten combineren een grammaticaal met een sociolinguïstisch perspectief om een volledig beeld van de verschillende factoren te krijgen, en binnen ieder van deze perspectieven wordt een aantal verschillende methoden gebruikt. Het sociolinguïstische werk zal bijvoorbeeld zowel kwantitatieve als kwalitatieve componenten bevatten. Ons doel is om zowel veel data te krijgen over de huidige situatie van het Nederlands als een algemener inzicht in het mechanisme van taalcontact in de wereld van vandaag.

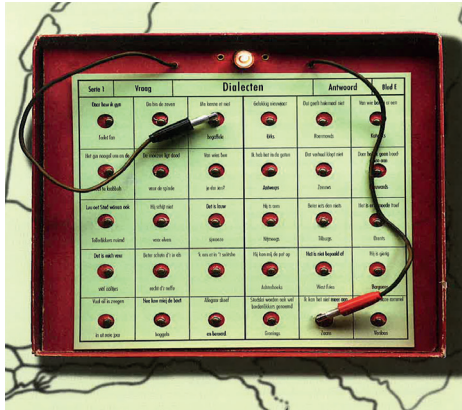
Wijdvertakte wortels.
Frans Hinskens

A1a. Nederlands buiten de Lage Landen

Nicoline van der Sijs, Frans Hinskens,
Marc van Oostendorp, Ton van der Wouden,
Gertjan Postma

In de periode van het onderzoeksplan willen we eerste stappen nemen om het Nederlands buiten de Lage Landen in kaart te brengen. Daarvoor is reeds een workshop bij het Lorentz Center aangevraagd en gehonoreerd en er zijn contacten gelegd met diverse onderzoekers die willen samenwerken voor onderzoek naar het taalgebruik binnen Nederlandse gemeenschappen in Australië en bij Mennonieten in Mexico, onder Zeeuws-Vlaamse Calvinisten in Brazilië. De nieuwe data kunnen interessante onderzoeksvragen beantwoorden zoals de vraag in hoeverre het contact met verschillende talen heeft geleid tot verschillen tussen de Nederlandse variëteiten, of dat er juist sprake is van convergentie of identieke ontwikkelingen. Ook is het interessant om te onderzoeken of het Europese standaard-Nederlands invloed blijft uitoefenen op buitengaats variëteiten, of dat die vasthouden aan een oudere variant of zich baseren op Nederlandse dialecten.

**Beïnvloedt Europees
Nederlands nog steeds
varianten van het Neder-
lands buiten Europa?**

Dialecten door Caroline de Roy

A1b. Gender marking in de Nederlandse dialecten

Marjo van Koppen, Leonie Cornips, Gertjan Postma

Er is veel variatie en verandering in hoe het Nederlands en zijn dialecten gender markeren. De Brabantse dialecten hebben bijvoorbeeld van origine een drie-gendersysteem, maar in de huidige situatie van deze dialecten zien we een grote hoeveelheid variatie op dit punt. Taalcontact in onze dynamische en snel veranderende maatschappij heeft geleid tot convergentie van de Brabantse dialecten naar de standaardtaal met dialect levelling en dialectverlies tot gevolg. In een pilot-studie die we hebben uitgevoerd zien we echter dat de gendermarkeringen in sommige

contexten minder worden gebruikt, maar in andere ook juist vaker: sprekers gebruiken markeringen waar dat in het originele dialect niet mogelijk was en creëren zelfs nieuwe markeringen. Deze variatiepatronen tussen en binnen sprekers van hetzelfde dialect zijn een directe aanwijzing voor een taal die aan het veranderen is. Samen met Jos Swanenberg (TiU) wordt deze variatie en verandering in de Brabantse dialecten onderzocht om zo een beter inzicht te krijgen in de meer algemene processen die ten grondslag liggen aan taalvariatie en -verandering. We bekijken in dit onderzoek zowel de taalstructuren als de sociale, stilistische of culturele invloeden op variatie en verandering en we brengen die ook met elkaar in verband om zo de dynamische interactie tussen taalsysteem en taalgebruik bij verandering en variatie op het spoor te komen.

A1c. Regionale identiteitsconstructie door talige praktijken

Leonie Cornips

In dit project wordt de dubbele rol van 'taal' onderzocht: taal is voor mensen een middel om cultuur en een gemeenschap te (re)produceren maar taal vormt zelf ook het hart van een cultuur/gemeenschap. Als groepsidentificaties veranderen, veranderen gemeenschappen, culturen en talen en in die veranderingen construeren groepen zich weer. De relatie tussen individu (groepen mensen), plek en taal zal als veel meer complex, fluïde, meerdimensionaal en ambigu

onderzocht worden dan in het meer traditionele taalkundig onderzoek zoals dialectologie. In dit perspectief is een 'plek' zoals een straat, regio, Nederland of Europa het resultaat van de vrijwillige keuzes die verschillende groepen mensen maken hoe zij de wereld zoals zij die beleven indelen. Vanuit deze context impliceert een plek creëren dat groepen mensen op een bepaalde wijze spreken en op deze wijze ook herkenbaar voor anderen zijn die hen daardoor als van één en dezelfde plek identificeren. De concepten die centraal staan zijn: maakbaarheid (agency), belonging en place-making en taalvariatie staat voor talige vormen (lexicaal, morfologisch, syntactisch), code-wisselen en taalkeuze.

Spilstraat in Maastricht: *Crossroads Magazine*
(via Flickr.com, CC BY-NC-ND 2.0)

A1d. Roots of Ethnolects; extended

Frans Hinskens

Ethnolecten, taalvariëteiten die van oorsprong verbonden zijn met bepaalde etnische groepen, zijn geworteld in substraat (de invloed van de oorspronkelijke taal van de etnische groep in kwestie, zoals bijv. het Turks of een dialect van het Arabisch), algemene processen van tweedetaalverwerving en de omringende inheemse dialecten. Zijn de eigenschappen die gedeeld worden door verschillende ethnolecten van dezelfde talen terug te voeren op gemeenschappelijke eigenschappen van de substraattalen? Of zijn ze allereerst toe te schrijven aan universele eigenschappen van processen van tweedetaalverwerving? Welke eigenschappen van de omringende dialecten beginnen een tweede leven in ethnolecten? Welke rol spelen ethnolecten in het behoud en de ontwikkeling van de inheemse stadsdialecten waarop ze meestal ontstaan? Beheersen sprekers van ethnolecten ook andere verschijningsvormen van de taal, zoals de standaardtaal? In hoeverre functioneert een ethnolect als een stijl? Verbreidt een ethnolect zich ook voorbij de eigen etnische groep? Dit project bouwt voort op data en methodes die ten grondslag liggen aan het Roots of Ethnolects-project en richt zich op enkele van de vele variabele verschijnselen die nog niet diepgaand onderzocht zijn.

Hoe ontstaan ethnolecten en hoe gaan ze op in andere verschijningsvormen van de taal?

A1e. Sociolinguïstische en grammaticale sturing van taalvariatie

Leonie Cornips, Hans Broekhuis

Die huis daar door
Caroline de Roy

In dit project wordt taalvariatie onderzocht als een verschijnsel dat in sociale en culturele interacties optreedt maar wel afgebakend wordt door de (mentale) grammatica van de spreker. De interactie tussen de sociale betekenis van talige vormen aan de ene kant en de beperkingen van de grammatica aan de andere kant, zorgt voor complexe en

meerlagige relaties tussen het individu en de wisselende groepen waarmee hij/zij zich identificeert. Door die identificaties kan de spreker grammaticale beperkingen voortdurend opheffen in specifieke gesitueerde contexten en interacties. Dit perspectief maakt het mogelijk om te voorspellen welke talige vormen en structuren meer behoudend of juist vatbaar zijn voor variatie en verandering en voor zogenaamde ongrammaticale of onmogelijke constructies vanuit een dominant perspectief. Het project onderzoekt met name (i) het grammaticaal geslacht in het adnominale en pronominale domein zoals 'de meisje' of 'het meisje die', adjectivale inflectie 'een grote boek' en (ii) het pronominaal 'er' als in 'Ik heb *er* drie gezien' dat varieert in Nederlandse variëteiten en kwetsbaar is in situaties van taalcontact.

A1f. Surinaams Nederlands: verkenning in de breedte en in de diepte

Frans Hinskens, Nicoline van der Sijs, Marc van Oostendorp,
Ton van der Wouden

Welke geografische en
etnische variatie kent het
Surinaams Nederlands?

Het Surinaamse Nederlands is nog niet diepgaand onderzocht. Het kent een breed palet aan variatie die samenhangt met het gegeven dat het Surinaamse Nederlands deel uitmaakt van een continuüm dat zich uitstrekt tussen het Sranan Tongo, de voornaamste creooltaal in Suriname, en het Europese Standaardnederlands. Binnen de Surinaams Nederlandse taalgemeenschap is de variatie verbonden met het onderscheid tussen Paramaribo en de 'districten' en met de etnische (en daarmee talige) achtergronden van de sprekers. In sa-

menwerking met sprekers en Surinaamse taalkundigen willen wij het Surinaamse Nederlands in kaart brengen. We overwegen hiertoe grootschalig inventariserend onderzoek op basis van data die verzameld worden met behulp van crowdsourcing technieken. Daarnaast willen we, op bescheidener schaal, de etnische dimensie onderzoeken met conversationele data die in veldwerk verzameld zijn via experimentele onderzoeksdesigns. Hierbij gaat het voor vertegenwoordigers van de vier voornaamste etnische groepen om situaties van intra- en interetnisch contact: in hoeverre heeft elke groep zijn eigen Nederlands en in hoeverre past men zijn taalgebruik aan aan dat van leden van andere groepen ('accommodatie')? Dat laatste mechanisme speelt in een multiculturele samenleving vermoedelijk een voorname rol in de ontwikkeling van de standaardtaal.

A2. DE GESCHIEDENIS VAN HET NEDERLANDSE TAALCONTACT

De laatste jaren is steeds duidelijker geworden dat variëteiten van het Nederlands altijd gevormd zijn door taalcontact; datzelfde is vermoedelijk waar voor de meeste talen, tenminste voor die talen die in redelijk open gemeenschappen gesproken werden. Het Nederlands vormt een mooie casus voor onderzoek naar dit onderwerp omdat de geschiedenis van de taal behoorlijk goed is gedocumenteerd. Alle projecten in dit deel worden gekenmerkt door een combinatie van benaderingen, genomen uit grammaticale theorie, (historische) sociolinguïstiek, historische taalkunde, digital humanities en filologie. Sommige projecten hebben (deels) een focus op de 17e eeuw (*Taaldynamiek, Maritieme en continentale oriëntatie, Poëtische vormen in contact, Standaardisering van Nederlandse variëteiten*), een periode die in de Nederlandse literatuur bekend staat als de 'Gouden Eeuw' en die een rijke en rijk gedocumenteerde cultuur van taalcontact had. Andere projecten nemen een wijdere blik of kijken primair naar andere perioden (*Het ontstaan van complexe werkwoordsconstructies, Microvariatie in taalverandering, Een Middelfrankisch deletieproces*).

A2a. Het ontstaan van complexe werkwoordconstructies in het Germaans

Nicoline van der Sijs

Zweeds, Nederlands,
Engels, Duits.
Door Sandra Fouconnier

Alle Germaanse talen kennen complexe werkwoordconstructies met twee of meer hulpwerkwoorden, zoals: *Ik moet kunnen komen / I must be able to come* of *Ik heb/ben kunnen komen / I have been able to come*. De periode van ontstaan en de voorwaarden waaronder verschillen per taal, waardoor er tussen de talen allerlei variatie bestaat. Het doel van dit onderzoek is te achterhalen welke oorzaken en mechanismen hebben geleid tot het ontstaan van de complexe werkwoordconstructies en hoe de verschillen zijn te verklaren. Het onderzoek wordt uitgevoerd in samenwerking met onderzoekers Evie Coussé en Gerlof Bouma van de Universiteit Göteborg. Het onderzoek wordt uitgevoerd op basis van historische grammatica's en bestaande historische corpora, maar daarnaast wordt binnen

het project een nieuw corpus samengesteld, dat vergelijkend onderzoek van de Germaanse talen mogelijk maakt, namelijk een meertalig parallel corpus van historische en moderne bijbelvertalingen. Via een dergelijk parallel bijbelcorpus komen veranderingen binnen en tussen de verschillende talen aan het licht: de bijbel is immers in alle talen vertaald en er zijn in de loop van de tijd telkens nieuwe vertalingen van gemaakt.

A2b. Taaldynamiek in de Nederlandse Gouden Eeuw

Gertjan Postma, Marjo van Koppen, Nicoline van der Sijs

Hoe kunnen we de variatie verklaren in de geschreven taal van beroemde Nederlandse auteurs?

In de taaldynamiek van de Nederlandse Gouden Eeuw zien we een taalvariëteit die tot dusver weinig is bestudeerd: de variëteit binnen één individuele taalgebruiker (intra-auteurvariëteit). De beroemde schrijver P.C. Hooft, bijvoorbeeld, gebruikt zowel de Middelnederlandse manier van negatie (*en ... niet*) als een

moderner alternatief (*niet*). Hoe kunnen we deze ogenschijnlijk willekeurige variatie verklaren? In dit project brengen we de grammaticale eigenschappen van individuele variatie in kaart die we vinden in geschreven teksten. We koppelen deze bevindingen aan sociaal-culturele en literaire factoren die mogelijk van invloed zijn geweest op de keuzes van individuele auteurs. De centrale hypothese is dat de (interne) grammatica van auteurs een bepaalde graad van variatie mogelijk maakt die systematisch werd gebruikt door auteurs, afhankelijk van contextuele factoren.

A2c. Maritieme en continentale oriëntatie

Gertjan Postma, Frans Hinskens

Verhoogde maritieme circulatie heeft niet alleen zijn weerspiegeling in materiële en economische geschiedenis, maar ook van talige geschiedenis. Deze talige geschiedenis is uitgekristalliseerd in de overeenkomsten en verschillen in de huidige taalvariëteiten: maritieme isoglossen. We onderzoeken dit (in ieder geval) aan de hand van Nederlandse en Duitse variëteiten. Oudere verbanden en nieuwe verbanden zijn naast elkaar aanwezig en te herkennen in de bijzondere loop van isoglossen, lexicale isoglossen, en diepe morfosyntactische isoglossen. Vele vragen doemen op: wat triggert de overgang van de maritiem naar continentaal? Wat zijn de sociale en taalkundige gevolgen? Als werkhypothese is dat omklappen van maritiem naar continentaal op lokale schaal gepercipieerd wordt als “volksverhuizing” (migratie). Het omklap-model is mogelijk uitbreidbaar naar moderne migratiestromen van (Noord-)Afrikanen naar Europa.

A2d. Microvariatie in Taalverandering

Gertjan Postma, Marjo van Koppen, Marc van Oostendorp,
Hans Broekhuis

Hoewel patronen in de manier waarop talen veranderen vergelijkbaar zijn, voltrekken veranderingen zich niet noodzakelijk even snel. Deze observatie leidt

Seeman. Maritiem woordenboek van Wigardus à Winschooten

tot een van de meest fundamentele vragen in de taalkunde: wat veroorzaakt taalverandering? Taalveranderingen kunnen enerzijds verklaard worden uit grammaticale eigenschappen van de taal zelf (interne triggers), en anderzijds uit de socio-culturele contexten waarin de taal wordt gebruikt (externe triggers). Hoe de grammatica en de sociaal-culturele context interageert is echter verre van duidelijk.

Het doel van dit project is om de interactie tussen interne en externe triggers systematisch te onderzoeken, om een breed overzicht te krijgen van de manieren waarop taalverandering in gang wordt gezet. Het project gebruikt een innovatieve interdisciplinaire aanpak, waarin het inzicht combineert uit drie taalkundige disciplines: formele taalkunde (het grammaticale perspectief op taalverandering), sociolinguïstiek (het socio-culturele perspectief) en computationele taalkunde, om taalverandering te modelleren.

A2e. Een Middelfrankisch deletieproces en de levenscyclus van klankverandering

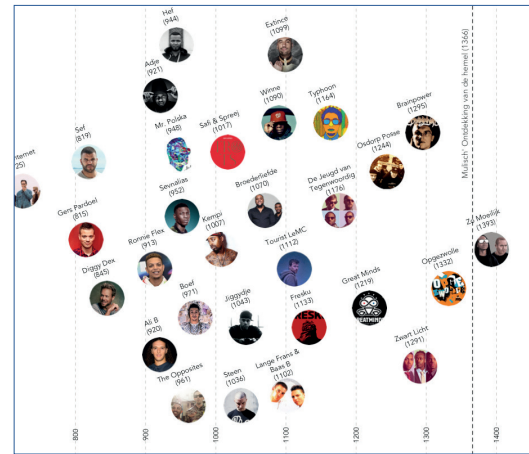
Frans Hinskens

Uitspraakverschillen evolueren vaak via grammaticaal verschijnsel tot een permanente verandering in de vorm van woorden. Dit proces, dat bekend staat als de levenscyclus van klankverandering (Bermúdez-Otero 2015), verloopt langzaam, altijd in dezelfde richting, maar niet overal in hetzelfde tempo. Faseverschillen leiden tot verschillen tussen dialecten en talen. In de theorie die is voorgesteld in Hinskens (2017; 2018) wordt getracht vanuit drie verschillende takken van taalwetenschap helderheid te brengen in de mechanismes die aan het proces ten grondslag liggen.

De theorie wordt onder meer onderzocht aan data over een deletieproces in de Middelfrankische dialecten. Deze dialecten vormen historisch een eigen groep en ook taalstructureel vertonen ze nog enkele interessante overeenkomsten, hoewel ze gesproken worden in het tegenwoordige Duitsland, Frankrijk, Luxemburg, België en Nederland. Jongere ontwikkelingen hebben ertoe geleid

dat deze dialecten deel zijn gaan uitmaken van zeer verschillende standaard-dialect-constellaties. Dit gegeven en het feit dat het deletieproces in kwestie in deze dialecten op subtiel verschillende manieren geconditioneerd is, scheidt de ideale voorwaarden voor de vergelijkende fonologische reconstructie van dit proces en daarmee voor het onderzoek van zijn levenscyclus.

Uit onderzoek bleek in 2017 dat Nederlandse rappers over een zeer grote woordenschat beschikken

A2f. Poëtische vormen in contact

Marc van Oostendorp, Mirella de Sisto

Wanneer talen met elkaar in contact komen, impliceert dit vaak ook dat de culturen met elkaar in contact komen waarin die talen gesproken worden. Voor poëtische tradities heeft dat een dubbel gevolg. In een 'ontvangende cultuur' kan de taal veranderen, waardoor bepaalde poëtische vormen minder goed passen (de klemtoon van woorden verschuift bijvoorbeeld, zodat een bepaald metrum minder goed kan worden uitgevoerd); maar de gebruikers van de taal kunnen ook onder invloed van de andere cultuur andere poëtische vormen willen uitproberen. Aan het eind van de zestiende en het begin van de zeventiende eeuw leidde zo het intensieve contact met de Romaanse (Frans-Italiaanse) wereld in de Lage Landen tot een geheel nieuwe poëtische vorm: de Nederlandse jambische hexameter (alexandrijn), die sindsdien met enige variatie de standaardmetriek is gebleven. Deze verandering is soms toegeschreven aan de gelijktijdige adoptie van tal van Romaanse leenwoorden. Recenter adopteren rappers metrische vormen uit een andere Germaanse taal (het Engels), terwijl ze hun teksten tegelijkertijd doorspekken met woorden die geleend worden uit allerlei, overwegend niet-Germaanse, talen. De onderzoeksvraag is wat er gebeurt als een taal metrische vormen uit een andere taal probeert over te nemen.

Hoe passen rappers hun vorm aan van de ene naar de andere taal?

A2g. Standaardisering van Nederlandse variëteiten (dialecten, regiolecten)

Nicoline van der Sijs, Leonie Cornips

De standaardtaal is anders dan de Nederlandse dialecten voor een belangrijk deel gevormd door de inspanning van vooraanstaande taalgebruikers, die een keuze maakten uit verschillende taalvormen, die overigens meestal het resultaat waren van natuurlijke ontwikkelingen. Interessant is dat er eind 20ste en begin 21ste eeuw in zekere zin op regionaal niveau een herhaling plaatsvindt van wat voor de standaardtaal in de renaissance gebeurde: opnieuw probeert een groep taalgebruikers uit de bestaande variatie een standaardvorm te kiezen, te promoten en te codificeren. Dit roept een groot aantal nog niet systematisch onderzochte sociolinguïstische vragen op: Wie bepalen de norm van het

regiolect? Welke taalvarianten worden daarbij als norm gekozen, voor de spelling, voor de uitspraak, voor de grammatica; wat geldt als taalcentrum van de regiolecten en waarom? Wat zijn de argumenten voor en tegen bepaalde varianten? In hoeverre komt de argumentatie overeen met die voor de keuzes van de standaardtaal tijdens de renaissance en in hoeverre verschilt deze? In hoeverre komt het gestandaardiseerde regiolect overeen met wat mensen daadwerkelijk zeggen of is het een geconstrueerd iets? Wat is de houding van de taalgebruikers tegenover dit gestandaardiseerde regiolect: volgen zij het na en leidt dat tot veranderingen in de regiolecten en/of de dialecten?

Hij verstaat je niet door Caroline de Roy

A3. VARIABELE EN INVARIABELE EIGENSCHAPPEN VAN HET NEDERLANDS

De deelprojecten die onder dit algemene kopje vallen beschouwen het Nederlands en variëteiten van het Nederlands als het ware op zichzelf, om te bezien

wat hun eigenschappen zijn. In lijn met de geschiedenis van het Meertens Instituut richten we ons op grammaticale eigenschappen (fonologisch: *Het afslijten van inflectie*, morfologisch: *De derivationele morfologie*, en syntactisch: *Hebben en zijn*, *Partikels*). Het infrastructuurproject Taalportaal, een langeretermijnproject waarin het Meertens Instituut een belangrijke partner is, overspant alle drie. Het doel van ieder van deze deelprojecten is om te bepalen welke eigenschappen van het Nederlands relatief stabiel zijn, zowel in historische zin als in de zin dat ze het vaakst voorkomen in synchrone variëteiten, en welke eigenschappen juist variabel zijn.

A3a. Het afslijten van inflectie

Marc van Oostendorp

Vaak wordt verondersteld dat intensief taalcontact leidt tot het verlies van flectie; zulks zou het gevolg zijn van het feit dat inflectionele morfologie lastig te leren is voor tweedetaalverwervers. Een systeem zonder flectie zou dus eenvoudiger zijn; dat is de reden waarom in de geschiedenis van het Nederlands het verdwijnen van bijv. casus en grammaticaal geslacht zijn oorsprong steeds lijkt te vinden in stedelijke gebieden. Een probleem bij deze gedachte is echter dat flectie zelden of nooit plotseling helemaal verdwijnt. Meestal gebeurt het door langzame fonologische erosie, waarbij er een stadium is waarin de inflectie nauwelijks nog fonetisch detecteerbaar is, terwijl het nog wel morfologisch functioneert. Dit is paradoxaal, want dit tussenstadium lijkt eerder *lastiger* te leren voor tweedetaalverwervers. Dit project onderzoekt deze paradox, ervan uitgaande dat een goede formalisatie van begrippen als ‘fonologische exponentie’ van morfemen beter licht kunnen werpen op deze zaak, en zich richtend op adjectivale en verbale flectie (de uitdrukking van respectievelijk grammaticaal geslacht en persoon).

A3b. Derivatieve morfologie van het Nederlands

Marc van Oostendorp, Nicoline van der Sijs, Ton van der Wouden

Binnen het Meertens Instituut is in het verleden veel morfologisch onderzoek verricht, maar dit was altijd gericht op de flexie. In de komende onderzoeksperiode willen we ons met name richten op derivatieve-morfologisch onderzoek, zowel naar de standaardtaal (binnen Taalportaal) als binnen de dialecten (op basis van de grote databestanden die het Meertens Instituut in de loop van de jaren heeft aangelegd en op basis van nieuw uit te voeren surveys) als naar de historische situatie (op basis van onder andere de infrastructuur Nederlab). Er loopt een vrije competitie-aanvraag waarvan de centrale onderzoeksvraag is welke factoren productiviteit bepalen, en hoe afleidingen worden geproduceerd: worden ze als geheel opgeslagen in en opgehaald uit het geheugen, worden ze bijvoorbeeld telkens opnieuw afgeleid uit een taalregel die woorden combineert met voor- of achtervoegsels, of is er sprake van een ingewikkeldere combinatie van opslag en rekenwerk?

A3c. Hebben en zijn

Hans Broekhuis, Marjo van Koppen, Leonie Cornips

Waarom gebruiken sommige varianten van het Nederlands *hebben* en andere *zijn*?

Zowel tussen de verschillende variëteiten van het Nederlands als tussen de verschillende talen bestaat er een grote variatie in het gebruik van *hebben* en *zijn*. Hetzelfde geldt voor het gebruik van de datief. Dit kan goed geïllustreerd worden aan het verschil tussen het Nederlands en het Engels. Terwijl in het Nederlands *hebben* en *zijn* beide als hulpwerkwoord van tijd gebruikt kunnen worden (*Jan heeft gelachen; Jan is gearriveerd*) is in het Engels alleen *have* mogelijk (*John has laughed/arrived*). Dit verschil in hulpwerkwoordselectie lijkt te correleren met naamvalstoekenning: in passieve constructies met dubbelobjectwerkwoorden als aanbieden bijvoorbeeld verschijnt in het Nederlands de oorspronkelijke accusatief als onderwerp terwijl in het Engels de oorspronkelijke datief als onderwerp verschijnt (*De boeken werden hem aangeboden* versus *He was offered the books*). Dit onderzoek beoogt de geattesteerde variatie tussen dialecten/talen

in kaart te brengen en te verklaren uitgaande van de hypothese dat de werkwoorden hebben en zijn invariant zijn.

A3d. Partikels in literaire en niet-literaire corpora

Ton van der Wouden, Folgert Karsdorp

Traditionele grammatica's beschrijven vooral die fenomenen die traditioneel in grammatica's beschreven worden. Voor sommige zaken, zoals partikels en andere spreektaalfenomenen, is nauwelijks plaats in dat soort grammatica's, en ook veel theoretische grammatica's weten daar niet altijd raad mee. Toch zijn ze interessant. Samen met Karina van Dalen-Oskam (Huygens) onderzoeken we of we iets met partikels en andere functionwoorden kunnen om de vraag "wat is literatuur" te beantwoorden. Er is anekdotisch bewijs dat vertalingen uit het Engels minder modale partikels bevatten dan vergelijkbaar oorspronkelijk Nederlands proza. We gaan dat met kwantitatieve methoden toetsen in een corpus van originele en vertaalde literatuur. Vervolgens zullen we nagaan hoe dat zit met vertalingen uit het Duits en het Frans, en of verschillende niveaus van literatuur corresponderen met verschil in partikelgebruik. Ook bekijken we of distributionele semantiek bruikbaar kan zijn om meer te weten te komen over de betekenis van partikels.

Folgert Karsdorp wordt geïnterviewd door NOS over de literaire robot.
Foto: Simone Wolff

A3e. Taalportaal

Hans Broekhuis, Ton van der Wouden, Marc van Oostendorp

Het *Taalportaal* (taalportaal.org) geeft een vrijelijk toegankelijke gezaghebbende grammaticale beschrijving van o.m. het Nederlands, Fries en Afrikaans voor wetenschappelijke doeleinden. Het MI is verantwoordelijk voor de productie en het onderhoud van het Nederlandse onderdeel. In de komende onderzoekspe-

riode zullen een aantal ontbrekende onderdelen worden toegevoegd op het gebied van de syntaxis, waaronder een omvangrijke beschrijving van coördinatie en verschijnselen die daarmee samenhangen zoals samentrekking. Ook zullen een aantal onderwerpen op het grensgebied van de syntaxis en de semantiek beschreven worden zoals negatie en negatief polaire items (in *Ik denk niet dat er ook maar iemand zal zijn*). Sommige onderdelen van de syntaxis dateren van het eind van de vorige eeuw en zullen geüpdate worden door incorporatie van de laatste inzichten.

Taalportaal

B. Etnologie

Etnologisch onderzoek op het Meertens Instituut richt zich op Nederland als een diverse samenleving die voortdurend in verandering is. In een wereld die gekenmerkt wordt door mobiliteit, verbondenheid en (virtuele) netwerken geven mensen steeds nieuwe betekenissen aan hun plaats en rol in de wereld, en dat wat ervaren wordt als het eigene en het andere. Hierdoor blijven kwesties rond cultuur, identiteit, eigenheid, nationalisme, etniciteit en de multiculturele samenleving onverminderd actueel.

Deze processen van identificatie, in- en uitsluiting, endiversiteit spelen zich niet alleen op politiek en discoursief niveau af, maar in belangrijke mate ook in de cultuur van het dagelijks leven van gewone mensen. Opvattingen over religie, cultureel erfgoed, migratie, de Europese Unie, hoge en lage cultuur, onderscheid tussen stad en het platteland, gezondheid, de culturele elite versus het volk, krijgen vorm in alledaagse interacties. Daarom richt het etnologisch onderzoek zich in eerste instantie op alledaagse praktijken, rituelen, voorwerpen, beelden, muziek en verhalen.

Het onderzoek is interdisciplinair en kwalitatief, waarbij met name etnografische, historische, en vergelijkende methoden gebruikt worden. Naast participerende observatie en interviews vormen archieven, sociale media, vragenlijsten en enquêtes de belangrijkste bronnen van onderzoek.

Met de focus op het alledaagse leven beoogt de etnologie aan het Meertens Instituut bij te dragen aan de ontwikkeling van een conceptueel kader dat aansluit bij recente theorievorming op het gebied van postkoloniale studies, emoties,

Lichtkrant met de Holland Zingt Hazes-special. Ziggo Dome, Amsterdam 2014.
Foto: Irene Stengs

materiële cultuur, religie en secularisme, erfgoedstudies en orale cultuur. Dit begrippenkader maakt het mogelijk om vanuit een kritisch perspectief bij te dragen aan actuele debatten en ontwikkelingen in de samenleving en zo mede vorm te geven aan een veerkrachtige samenleving, die in staat is op zichzelf te reflecteren, zoals de EU dat ook voor ogen had met het uitroepen van 2018 tot “Europees Cultureel Erfgoedjaar”.

Onderverdeling van het onderzoek

Het etnologisch onderzoek valt aan het Meertens Instituut traditioneel uiteen in twee, elkaar deels overlappende en aanvullende, onderzoeksgebieden: onderzoek naar de cultuur van het dagelijks leven en onderzoek naar orale cultuur. Deze twee onderzoeksgebieden onderscheiden zich door verschillende theoretische benaderingen en methodologieën.

B1. CULTUUR VAN HET DAGELIJKS LEVEN

De focus op de cultuur van het alledaagse leven krijgt concreet vorm in onderzoeksprojecten die een aantal thematische dwarsverbanden laat zien. Zo vormen processen van in- en uitsluiting een centraal thema in het brede onderzoeksproject naar *Nederlandsheid*, in het onderzoek naar *Zwarte Nederlanders in de Atlantische wereld*, en in het onderzoek naar *Populisme, social media en religie*. De focus op erfgoed staat centraal in onderzoek naar materiële expressies van plattelandscultuur (*Nieuwe ruraliteit*), alswel in projecten die zich richten op (im)materieel erfgoed en herdenkingscultuur. De centrale rol van beelden in de huidige samenleving komt naar voren in het onderzoek naar kleurenblindheid, ras en de kracht van beelden in Nederland (*On/zichtbaarheid*), de vele verschijningsvormen van religieuze beelden in populaire cultuur (*HERILIGION*), in beeldvorming over rituelen en nieuwe religieuze expressies (*Nieuwe en contestatieve vormen van religiositeit*), en beeldvorming over het platteland (*Nieuwe ruraliteit*). De vele nieuwe vormen van religie en zingevingspraktijken komen naar

voren in projecten over veranderende opvattingen over genezen en gezondheid (*Alternatieve geneeswijzen*), het onderzoek naar populistische fascinatie met 'joods-christelijk erfgoed' (*Populisme, social media en religie*) en de populariteit van religieus erfgoed bij ongelovigen (*HERILIGION*).

B1a. Nederlandsheid

Markus Balkenhol, Sophie Elpers,
Peter Jan Margry, Irene Stengs

Het culturele eigene beleeft een hoogconjunctuur. Aan Nederlandse cultuur, tradities, architectuur, design, erfgoed, eten, religie, normen en waarden wordt nadrukkelijk aandacht besteed. De vraag is waarom zich dit nu, in de 21ste eeuw, voltrekt. Vanuit verschillende invalshoeken wordt onderzocht welke emotionele, esthetische en politieke dimensies vormgeven aan wat in dit project als Nederlandsheid wordt aangeduid. Hoe wordt Nederlandse cultuur gecommuniceerd? Hoe krijgt Nederlandsheid vorm en uitdrukking via rituelen en populaire cultuur? Welke rol spelen religiositeit en processen van secularisering? Hoe verhoudt Nederlandsheid zich tot het koloniale verleden en het postkoloniale heden? In welke talige vormen komt Nederlandsheid tot uitdrukking?

Hoe wordt 'Nederlandsheid' opnieuw uitgevonden?

Herdenking Slavernij
Oosterpark
(Amsterdam 2013).
Foto: Boris van Berkum

B1b. Black Movements: Zwarte Nederlanders in de Atlantische wereld

Markus Balkenhol

In het kader van het gemeenschappelijke onderzoeksprogramma van het Humanities Cluster met de titel 'Impact of Circulation' doet Markus Balkenhol onderzoek naar sociale bewegingen voor de rechten van zwarte Nederlanders. Specifiek onderzoekt hij de invloeden van internationale zwarte bewegingen (Civil Rights Movement, BlackLivesMatter, Rhodes Must Fall) op organisaties van Nederlanders van Afrikaanse afkomst. Dit project heeft een etnografische en een historische component.

Is identiteitspolitiek overgewaaid uit de vs?

B1c. On/zichtbaarheid: kleurenblindheid ras en de kracht van beelden in Nederland

Markus Balkenhol

Hoe ontstaan raciale identiteiten?

Virtuele netwerken, en de beelden die daarin circuleren, zijn vandaag niet alleen onderdeel van het leven van alledag, ze beïnvloeden ook in hoge mate hoe mensen zichzelf in relatie tot anderen begrijpen. In dit project onderzoekt Markus Balkenhol de rol van beelden in identiteitsconstructies in Nederland. Hij richt zich bijvoorbeeld op discussies rondom koloniale standbeelden zoals het voormalige Van Heutsz monument en voortdurende controverses rondom de figuur van Zwarte Piet.

B1d. Nieuwe ruraliteit. Materiële expressies van plattelandsculturen

Sophie Elpers

Waarom spreekt het plattelandscultuur steeds meer tot de verbeelding?

De categorie 'ruraliteit' krijgt tegenwoordig veel aandacht. Dit betreft zowel (collectieve) imaginaire voorstellingen van het platteland als ook concrete alledaagse cultuuruitingen en de wisselwerkingen tussen beide. De drastische transformatieprocessen die het platteland heeft doorgemaakt dragen bij aan

veranderende opvattingen over alledaagse landelijke levensstijlen en hebben een breed, associatief spectrum van nieuwe beelden opgeroepen. Het project onderzoekt deze veranderingen en de effecten hiervan op ideeën over het platteland (bij zowel bij urbane als niet-urbane bewoners) en identiteitsvorming. Door de focus op materiële cultuur, dat wil zeggen door architectuur, en bouwen en wonen als culturele expressies op te vatten, wordt onderzocht hoe mensen rurale culturen begrijpen en hoe kwesties van individuele, groeps-, lokale, regionale en nationale identiteiten hieraan verbonden worden.

Wederopbouwboerderij Düsteren Hof in Groesbeek.
Foto: Simone Wolff

Daarnaast wordt tevens meegewerkt aan een tweede herziene versie van de *Encyclopedia of Vernacular Architect-*

ture of the World. Hiermee wordt het onderzoek naar materiële cultuur op het platteland in Nederland in een internationaal vergelijkend perspectief gebracht.

B1e. Immaterieel erfgoed en musea

Sophie Elpers

Naar aanleiding van de UNESCO Conventie ter Bescherming van het Immaterieel Erfgoed, die Nederland in 2012 heeft geratificeerd, bemoeien zich verschillende actoren – overheidsinstellingen, zogenoemde erfgoedprofessionals, dragers van erfgoed, musea – met het behoud van alledaagse cultuur. Zij vormen een (emotie)netwerk dat bepaald is door betekenisvolle machtsverhoudingen. In het onderzoek wordt aandacht besteed aan het krachtenveld van dit netwerk om vragen naar erfgoediseringsprocessen te beantwoorden. Deze erfgoediseringsprocessen zijn ten nauwste verbonden met kwesties rond collectieve identiteiten waarbij vaak aanspraak gemaakt wordt op ‘nationale verbondenheid’. In het onderzoek gaat bijzondere aandacht uit naar de rol van musea en erfgoeddraggers en hun onderlinge verhoudingen en onderhandelingen bij het produceren van erfgoed. Daarbij is de vraag relevant hoe omgegaan wordt met de samenhang en de verschillen tussen materieel en immaterieel erfgoed.

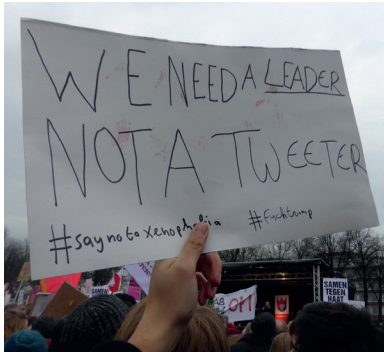
Hoe wordt alledaagse cultuur immaterieel erfgoed?

B1f. Populisme, social media en religie

Ernst van den Hemel

De Nederlandse PVV en het Duitse Pegida passen niet goed in bestaande begrippenkaders zoals links/rechts of religieus/seculier en publiceren weinig programmatische teksten. Hoe kunnen we deze populistische bewegingen dan toch beter begrijpen? In het project Populisme, social media en religie pogen onderzoekers het gedachtegoed van populistische bewegingen inzichtelijk te maken door berichten op Twitter en Facebook te analyseren. Specifiek wordt gekeken naar de manier waarop men verwijst naar christelijke en joodse religies. Hoe spelen begrippen als ‘joods-christelijk’ en ‘christelijke waarden’ een rol in de populistische verbeelding van het eigen volk? Dit project zet daartoe

Hoe verbeelden populistische bewegingen nationale identiteit in religieuze termen?

een samenwerking op tussen religiewetenschappers en media-wetenschappers in Nederland en Duitsland. Dit project is gefinancierd door een KNAW-startimpuls in het kader van de Nationale Wetenschapsagenda. Het project sluit aan bij de route Veerkrachtige en Zinnvolle Samenlevingen van de Nationale Wetenschapsagenda.

Anti-Trump-demonstratie, Malieveld Den Haag 2017. Foto: Irene Stengs

B1g. HERILIGION: De vererfgoedisering van religie en de sacralisering van erfgoed in hedendaags Europa (HERA)

Ernst van den Hemel, Irene Stengs

Waarom is religieus erfgoed populair bij niet-gelovigen?

Dit Europese onderzoeksproject onderzoekt de spanningen en paradoxen die opkomen wanneer religieuze plaatsen, objecten en praktijken tot erfgoed gemaakt worden. Wereldwijd worden religieuze gebouwen, voorwerpen en tradities geconserveerd en gewaardeerd als cultureel erfgoed, waarbij de oorspronkelijke spirituele dimensie naar de achtergrond verdwijnt. Tegelijkertijd krijgen culturele voorwerpen, tradities en bijzondere architectuur met erfgoedstatus een on-aantastbare, welhaast sacrale betekenis. Dit project onderzoekt wat deze, vaak botsende, vormen van heiligheid, seculier en religieus, zeggen over onze tijd.

Het deelproject aan het Meertens Instituut, getiteld 'The Dutch Passion for the Passion' richt zich op allerlei vormen van passiespelen, zoals Bach's Matthäus Passion, de Passiespelen Tegelen, en The Passion (EO/KRO). Een belangrijke context hierbij is het steeds sterker wordende debat over het belang van religieus erfgoed, vaak aangeduid als 'ons Joods-Christelijke verleden', voor het begrijpen van de huidige, seculiere Nederlandse identiteit. Deze ontwikkeling moet geplaatst worden in een toenemende onzekerheid over de groeiende zichtbaarheid van religieus-culturele 'anderen', met name Moslims in de Nederlandse samenleving. Specifiek wordt gekeken naar de hedendaagse populariteit en status van de verschillende passies, en de wijze waarop huidige opvoeringen van de

lijdensweg van Christus zich verhouden tot verbeeldingen van religieuze en seculiere gemeenschappen in het heden en verleden. Het onderzoek zal vooral bestaan uit etnografisch veldwerk aangevuld met media- en discours-analyse en historische methodes. Er wordt samengewerkt met het museum Catharijne Convent in Utrecht.

Poseren met het kruis van The Passion (Leeuwarden 2017).
Foto: Ernst van den Hemel

B1h. Nieuwe en contestatieve vormen van religiositeit

Peter Jan Margry

Dit onderzoeksproject omvat een gedifferentieerd veld aan religieuze expressies in heden en verleden. Enerzijds is het onderzoek gericht op fenomenen als pelgrimage en verschijningen en cultussen rondom (heilige) personen en anderzijds ligt de focus op vormen van nieuwe, al dan niet impliciete, vormen van religiositeit, spiritualiteit en ritualiteit. Het gaat in het onderzoek om de identificatie van nieuwe vormen en ontwikkelingen en de analyse van de betekenissen ervan voor de moderne samenleving, zoals bijvoorbeeld in de instrumentalisatie van Maria als 'warrior saint' in de (nieuwe) Koude Oorlog en in de strijd tussen conservatieve en progressieve religieuze bewegingen.

Waarom staan mensen in toenemende mate open voor idiosyncratische en contestatieve vormen van religiositeit?

B1i. Alternatieve geneeswijzen

Peter Jan Margry

Het project 'Alternatieve geneeswijzen' behelst een onderzoek naar de functies en betekenissen van hedendaagse vormen van *faith healing* en alternatieve, irreguliere of integratieve vormen van medicatie en behandelwijzen. Op basis van vragenlijsten, veldwerk en media analyses wordt de brede verbreiding en de groeiende populariteit van niet-medische geneeswijzen in Nederland (a fortiori de Westerse wereld) onderzocht. Het gaat om een sociaal-culturele benadering van het fenomeen, waarbij de effectiviteitsvraag ('werkt het?') niet aan de orde

Waarom staan mensen in toenemende mate open voor alternatieve geneeswijzen?

is, maar de vraag gesteld wordt waarom mensen in toenemende mate er voor open staan, op welke wijze invulling aan deze praktijken wordt gegeven en hoe een en ander zich verhoudt tot de medische wereld.

B1j. Herdenkingscultuur en nieuwe publieke rituelen

Irene Stengs

Waarom wordt herdenkingsmateriaal rond een gewelddadige dood steeds vaker als erfgoed beschouwd?

In Nederland, maar ook elders in de wereld, is in de afgelopen decennia een uitgebreide herdenkingscultuur rondom 'de publieke dood' ontstaan. Het gaat hierbij zowel om de gewelddadige dood in het publieke domein als gevolg van verkeer, geweld of nationale ramp, als wel het (natuurlijk) overlijden van bekende Nederlanders (André Hazes, Eberhard van der Laan). In dit onderzoeks-

project wordt de vraag gesteld naar de overtuigingskracht en populariteit van de, grotendeels, nieuwe rituelen waarmee mensen de publieke dood herdenken. Daarnaast focust dit project op de toenemende behoefte om betekenisvolle plekken blijvend te markeren ('monumentalisering'), herdenkingsmateriaal te bewaren, en deze als erfgoed te beschouwen.

Herdenkingsplek voor Eberhart van der Laan (Amsterdam 2017).

Foto: Irene Stengs

B2. ORALE CULTUUR

De etnologische focus op orale cultuur binnen het Meertens Instituut ligt op volksverhalen en volksliederen. In de groep Lied- en Verhaalcultuur wordt onderzoek gedaan naar het repertoire van liederen en volksverhalen in Nederland, en met name naar hun nationale en internationale traditie, transmissie, betekenis en variatie over regionale en politieke grenzen. Het onderzoek is verdeeld in vijf projecten (B2a-B2e), die elk een andere dimensie van de orale cultuur belichten. Vaak is variatie indicatief voor veranderingen in moraal, cultuur en samenleving, terwijl de analyse van verhalen inzicht kan bieden in

hedendaagse maatschappelijke kwesties zoals identiteit, etniciteit, waarden en overtuigingen, in- en uitsluiting, angsten en vooroordelen. Zoals alle cultuur is de orale cultuur altijd in beweging, en wordt deze in toenemende mate door traditionele en nieuwe media in allerlei vormen over de hele wereld verspreid. De studie van de orale cultuur moet daarom in een internationaal en interdisciplinair perspectief worden geplaatst. Tegelijkertijd worden verhalen en liederen juist vooral via lokale talen uit- en overgedragen. Dit betekent dat voor het onderzoek aan het Meertens Instituut, met name het Nederlands en Fries, een centrale rol spelen. De onderzoekers Orale Cultuur van het Meertens Instituut concentreren zich voor een deel op de relatie tussen taal, tekst en verhalen bij de creatie van een onderscheidend gevoel van 'Nederlandsheid'.

Onderzoek naar verhaal en lied komt samen in een gedeelde interesse voor verhalende teksten, waarin het verhaalonderzoek het accent legt op narratieve aspecten en het liedonderzoek zich voornamelijk richt op poëtische en muzikale aspecten. Het onderzoek wordt ondersteund door documentatie in de vorm van twee gelijkaardige online databases (de Nederlandse Liederbank, zie www.liederenbank.nl en de Nederlandse

Volksverhalenbank, zie www.verhalenbank.nl), die bestaan uit grote collecties liederen, verhalen en metadata, over een lange historische periode (globaal van de middeleeuwen tot nu). Naast deze ondersteunende functie, zijn de databases van belang als nationaal erfgoedarchief.¹ In het algemeen vergemakkelijkt de documentatie van lied en verhaal het onderzoek naar de vorm, functie en betekenis van Nederlandse volksverhalen en liederen (en de bijbehorende instrumentale muziek) door een vergelijkend perspectief in tijd en plaats. Zoals altijd is onze specifieke interesse gericht op mondelinge levering, maar het belang van (de interactie met) geschreven bronnen wordt steeds prominenter. In

't Groot Hoorns, Enkhuyser en Alkmaerder Liede-Boeck, Versiert met veel mooye Bruylofts-liedekens en Gesangen.

Foto: Marcia Ives

¹Waarbij aansluiting wordt gevonden bij de vraag naar digitalisering van erfgoed uit de Nationale Wetenschapsagenda [#111]

zekere zin is Lied- en Verhaalcultuur geïntegreerd tussen het etnologisch en linguïstisch onderzoek van het Meertens Instituut en waar mogelijk vindt er samenwerking tussen de disciplines plaats. Verder is duidelijk dat het verhaal- en liedmateriaal bruikbaar zijn voor onderzoek in de Digital Humanities (zoals eerdere projecten zoals FACT, Tunes & Tales en WitchCraft hebben aangetoond).

B2a. ISEBEL

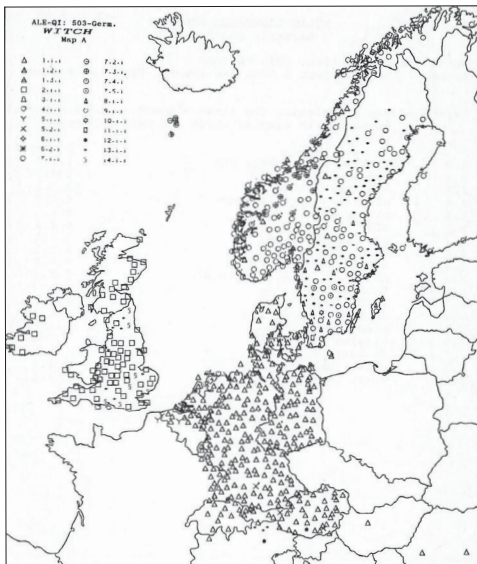
Theo Meder

Wat werd er geloofd over heksen in het kustgebied van Noordzee en Oostzee?

Het acroniem staat voor Intelligent Search Engine for Belief Legends. Het project is een NWO Trans-Atlantic Digging into Data project waarin samengewerkt wordt met Tim Tangherlini van de UCLA en Christoph Schmitt en Holger Meyer van het Wossidlo Instituut en de Universiteit van Rostock. In het project zal ge-

bouwd worden aan een internationale harvester, die in staat is om simultaan in meerdere databases te zoeken en de resultaten op allerlei visuele manieren in beeld te brengen.² Daarbij kunnen zowel algemene Noord-Europese cultuurverschijnselen als regionale diversiteit en eigenheid worden gevisualiseerd en geduid.

Begonnen wordt met de Nederlandse Volksverhalenbank, de Deense Volksverhalenbank en de Noord-Oost-Duitse folklore database WossiDia. Later kunnen daar andere databases bij aansluiten (IJsland, Zweden, Vlaanderen, Catalonië, Portugal). Voor het onderzoek is het van belang dat er een beter zicht komt op de verspreiding van historisch volksgeloof in het bovengenoemde: heksen, tovenaars, kabouters, trollen, zeemeerminnen, spoken, watermonsters en dergelijke. Dankzij ISEBEL zal het mogelijk worden om een grote kustregio van Noordzee

Heks. Atlas Linguarum Europae

² De ambitie naar het genereren en analyseren van 'big data' sluit nauw aan bij een vraag uit de Nationale Wetenschapsagenda [#112].

en Oostzee in kaart te brengen met mogelijk zeer specifieke *Wandersagen* ofte-
wel *Migratory Legends*.³

B2b. Volksverhaalrepertoires en narratieve cultuur

Theo Meder

Dit langlopende project behandelt een veelvoud aan verhalende uitingen over een langere periode: van de *performance* van middeleeuwse verhalen, de formele structuur van sprookjes en getuigenissen van bekering, de invloed van kranten, almanakken en kluchtboekjes uit de 17e en 18e eeuw op de (re-)oralisatie van verhalen, etnisch vertellen, tot de impact van hedendaagse sagen, *memes*, 'fake news' en *hoaxes* in de hedendaagse overlevering, zowel mondeling als op sociale media.

Wat maakt 'fake news' zo aantrekkelijk?

B2c. De Nederlandse Volksverhalenbank & de Nederlandse Liederenbank

Theo Meder, Folgert Karsdorp, Peter van Kranenburg,
Martine de Bruin, Ellen van der Grijn

De Nederlandse Volksverhalenbank, die gestart is in 1994, bevat een rijkdom aan volksverhalen (sprookjes, raadsels, sagen, legenden, moppen, broodjeaapverhalen) van de middeleeuwen tot heden. Bij elk verhaal wordt metadata opgenomen zoals de plaats van vertellen, de datum van optekening, de verteller, en – indien mogelijk – het internationale catalogusnummer (de zogenaamde ATU typologie). Het Meertens Instituut heeft nog de nodige collecties in het archief en edities die invoering behoeven. Tevens zijn enkele regio's nog wat onderbelicht, die aanvulling behoeven. Voor het komende onderzoek zal modern en historisch materiaal verder worden aangevuld. Voor het moderne materi-

Hoe veranderen liederen en verhalen na verloop van tijd in de mondelinge overlevering?

---

³ Het onderzoek zal ook raken aan de vragen uit de Nationale Wetenschapsagenda naar Nederlandse identiteit in een globaliserende samenleving en naar Europese culturele waarden: [#031] en [#046].

Whatsapp horror

aal kunnen we terecht bij sociale media (denk aan broodjeaapverhalen, internet-memen e.d.), maar er is vooral ook behoefte om materiaal uit de 17e en 18e eeuw aan te vullen uit almanakjes, kluchtboekjes en dergelijke. De database zal worden ingezet voor onderzoek naar vorm, betekenis, variatie en functie van volksverhalen, en voor computationeel onderzoek naar bijvoorbeeld narratieve patronen, geografische verspreiding, clustering van motieven, gender-verschillen en het voorkomen van senti-

menten. Tot slot wordt de Volksverhalenbank ook benut ten behoeve van het digitale valorisatieproject van de SagenJager (www.sagenjager.nl), die toeristische wandel- en fietsroutes bevat van volksverhaal naar volksverhaal.

Veel werkzaamheden aan de Nederlandse Liederbank vloeien voort uit de lopende en komende onderzoeksprojecten. In de komende periode zal dus relevante (meta-)data worden verrijkt of toegevoegd voor het canononderzoek (zie B2e) en in toenemende mate zal samenwerking worden gezocht met bestaande initiatieven om zoveel mogelijk gebruik te kunnen maken van elders beschikbare data. Waar voorheen veel aandacht uitging naar historisch liedmateriaal, zal nu ook veel primair materiaal uit een recenter verleden worden ontsloten.

B2d. Veranderende liedtradities

Folger Karsdorp, Peter van Kranenburg, Martine de Bruin, Ellen van der Grijn

Waarom wordt er in Nederland al generaties lang gezongen dat *Kortjakje* ziek is?

Een fundamentele vraag in de komende onderzoeksperiode naar orale cultuur is waarom sommige culturele artefacten (zoals liederen en verhalen) succesvoller zijn dan andere. Waarom is bijvoorbeeld *Roodkapje* al meer dan driehonderd jaar een van de populairste sprookjes in de westerse wereld? En waarom wordt er in Nederland al generaties lang gezongen dat *Kortjakje* ziek is? Verschillen in populariteit en cultureel uithoudingsvermogen kunnen ook bestaan op een abstracter niveau dan individuele culturele artefacten. Waarom worden bijvoor-

beeld sprookjes nog altijd veelvuldig her- en doorverteld maar is de protestsong als genre al tijden op z'n retour?

Een centrale vraag van het liedonderzoek op het Meertens Instituut is hoe (orale) lied- en muziektradities in Nederland veranderen of juist stabiel blijven. Hierbij wordt specifiek aandacht besteed aan de sociale en cognitieve mechanismen die ten grondslag liggen aan het opkomen, populair worden (en blijven), en ondergaan van lied- en muziektradities. Wat is, bijvoorbeeld, de invloed van verschillen in sociale status op culturele transmissie en selectie, en hoe beïnvloeden bepaalde cognitieve voorkeuren het succes van een lied? Om dergelijke vragen te beantwoorden, investeert het onderzoek in de ontwikkeling van innovatieve computationele modellen van culturele verandering, waarmee veranderingen in culturele variatie op (ver)grote schaal en op een kwantitatieve manier onderzocht kunnen worden. Het formele en kwantitatieve karakter van deze modellen maakt het mogelijk (historische) veranderingen in lied- en muziektradities op een gedetailleerde, repliceerbare en testbare manier te beschrijven. Bovendien stellen deze modellen ons in staat om te abstraheren van specifieke voorbeelden van muzikale verandering en verbanden te leggen met andere en algemenere processen van culturele verandering. (Hoe, bijvoorbeeld, verhouden veranderingen van liedtradities zich tot modetrends, of verschuivingen in ideologische of religieuze waarden?) Dit alles is relevant binnen het onderzoek naar dynamische identiteiten in Nederland.

B2e. Canonisering & Canon van kerkliedtradities

Folger Karsdorp, Peter van Kranenburg

Een intrigerend voorbeeld van culturele verandering (en stabiliteit) is het ontstaan van culturele canons. Canons van bijvoorbeeld literatuur (wat zijn de 'invloedrijkste' romans), filosofie (wat zijn de 'grootste' denkers?), volksverhalen (wat zijn de 'populairste' sprookjes?), of geschiedenis (wat zijn de 'belangrijk-

Feestvreugde, of uitgezochte verzameling van meer dan 100 nieuwe gezelschaps-liederen.

Foto: Martine de Bruin

“Waarom is Roodkapje al meer dan driehonderd jaar een van de populairste sprookjes in de westerse wereld?”

Visualisatie van de varianten van het verhaal Roodkapje, door Folgert Karsdorp.

ste' gebeurtenissen?) worden verondersteld als referentiekader van een gedeelde cultuur. Het ontstaan van canons wordt doorgaans opgevat als een proces geleid door twee interagerende factoren: (1) acclamatie van de culturele elite (uitgevers, vertalers, critici), en (2) wijdverspreide populariteit in een gemeenschap. Over de precieze werking alsook de interactie van deze factoren bestaan echter nog veel vragen.⁴

Met behulp van computationele modellen van culturele verandering probeert het liedonderzoek van het Meertens Instituut een concreter en exacter beeld te krijgen van de dynamieken en mechanismen die aan de basis liggen van canonvorming in lied en muziek. Onderzoek naar (het ontstaan van) canons is van belang voor een beter en fundamenteeler

inzicht in kwesties als gedeelde normen en waarden, regionale eigenheid en nationale identiteit, en brengt verschillende wetenschappelijke disciplines (zoals musicologie, etnologie, geschiedenis, literatuurwetenschap) samen. Ook hier is een verbindende rol weggelegd voor computationele modellen van culturele verandering waarmee (door noodzakelijke abstractie en simplificatie) de algemene en fundamentele principes van canonvorming in kaart gebracht kunnen worden.

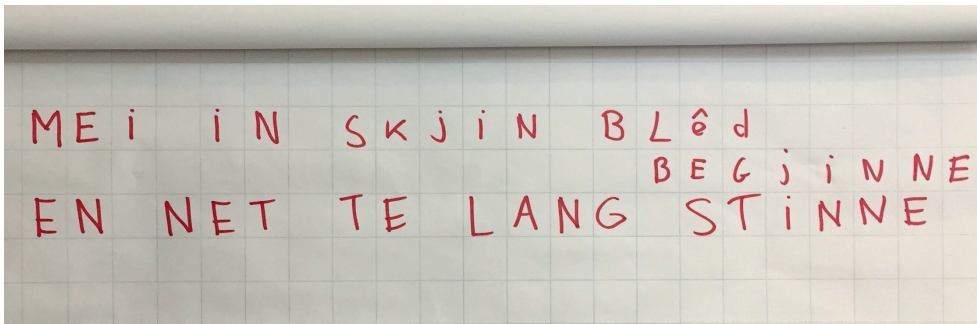
Daarnaast wordt via kwalitatieve methodes etnografisch onderzoek gedaan naar canonvorming, en wel specifiek op het gebied van de kerkliedtradities. In de loop der eeuwen heeft met name de protestantse kerk zich opgesplitst in verschillende denominaties. Bij elke 'bloedgroep' hoorde een eigen canon aan gezangen en een specifieke wijze van zingen, die bepalend zijn geworden voor de eigen identiteit. De diverse tradities botsen nog tot op de dag van vandaag. Onderzoek zal worden gedaan naar hoe kerkliedtradities bepalend zijn voor de eigen groepsidentiteit, en hoe de manier van zingen aanleiding kan geven tot onderlinge conflicten.

⁴ Waarvoor belangstelling bestaat in de Nationale Wetenschapsagenda [#063]

C. Taalcultuur

Het project Taalcultuur, de interdisciplinaire studie van 'taalcultuur', betreft een benadering waarin ideologie, en talige en culturele vormen en handelingen in volwaardige samenhang en in relatie tot elkaar worden bestudeerd. Het onderzoek beoogt inzicht te genereren in hoe geïnternaliseerde normen en waarden, gevestigde categorieën en dominante ideologieën op elkaar ingrijpen, elkaar versterken of juist tegenwerken bij de (onbewuste) voorkeuren die mensen hebben voor bepaalde talige en culturele elementen. Door de interdisciplinaire invalshoek wordt het mogelijk gevestigde concepten en onderzoeksmethoden op originele manier te bevragen en nieuwe wegen te bewandelen, teneinde de mogelijkheden die vanuit de taalkundige, sociolinguïstische en antropologische benadering geboden worden met elkaar te verbinden. Centrale concepten in dit project zijn: effecten van globalisering op het lokale, het lokale eigene, talige en culturele identiteitsconstructie(s), 'belonging' en processen van 'place-making'.

Het Taalcultuurproject is bedoeld als een creatieve, experimentele ruimte die open staat voor zowel de onderzoekers van etnologie en variatielinguïstiek, als wel (inter)nationale collega's om in gezamenlijkheid aan vernieuwend, interdisciplinair onderzoek te werken.

Friese spreuk.
Foto: Simone Wolff

De inzet van taal en cultuur in de constructie van lokale identiteit

Leonie Cornips, Irene Stengs

Dit subproject onderzoekt a) de inzet van taal (dialect, regiolect, Nederlands) en cultuur (ritueel, feesten, gebaren) in de constructie van lokale identiteit in Nederland; b) de contexten waarin lokale identiteit wordt beleefd en uitgedragen; en c) de betrokken actoren en hun publiek. Hierbij onderzoeken we de betekenis die aan talige en culturele praktijken wordt toegekend. Een belangrijk theoretisch uitgangspunt is dat 'de plaats', 'de regio' of 'de streek' geen geografisch afgebakende gebieden zijn met vastomlijnde culturele, linguïstische en historische eigenschappen, maar tijdsgebonden dynamische producten van collectief handelen en sociale verbeelding. Het onderzoek zal daarom niet alleen zijn gericht op de discursieve aspecten van de uitdrukking en vormgeving van lokale identiteiten, maar evenzeer op de praxis waarbinnen deze identiteiten (in de zin van *performance*) vorm krijgen en worden beleefd.

André Rieu in Maastricht. Foto: Irene Stengs

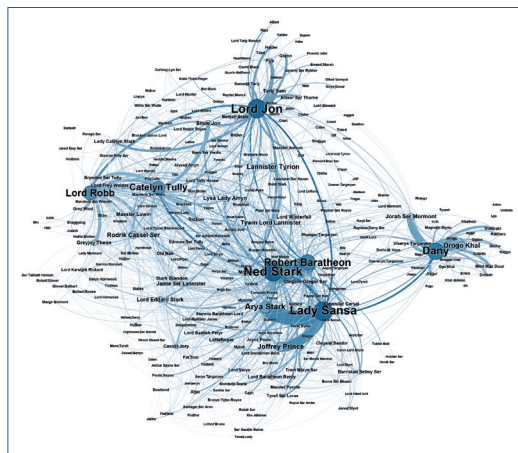
D. Digital humanities

Onderzoek in de geesteswetenschappen en geallieerde sociale wetenschappen kan sterk profiteren van de hedendaagse overvloed aan digitale data. In samenwerking met het KNAW Humanities Cluster investeert het Meertens Instituut in onderzoek en ontwikkeling van innovatieve methodes, technologieën en infrastructuren waarmee kwantitatief, grootschalig en data-gedreven onderzoek van deze data mogelijk wordt. Met deze investering vindt het Meertens Instituut aansluiting bij onderzoek in de *Digital Humanities*, waarin het tegelijkertijd een programmatische en leidende rol probeert te spelen. Het instituut doet dit in intrinsieke zin door de digital humanities-projecten; daarnaast participeert het in het nieuwe Digital Humanities Lab, een nieuwe onafhankelijke onderzoeksgroep van het KNAW Humanities Cluster. Samen met de nieuwe Digitale Infrastructuurgroep van het cluster (een fusie van de drie technische groepen van de clusterinstituten) vormt het Digital Humanities Lab een unieke omgeving voor digitaal geesteswetenschappelijk onderzoek.

We schetsen eerst de visie van het instituut op digital humanities, en vatten dan de missie samen van het gezamenlijke Digital Humanities Lab, die in meer detail wordt beschreven in het onderzoeksplan 2018-2023 van het Lab.

D1. DIGITAL HUMANITIES IN HET MEERTENS INSTITUUT

Met de ontwikkeling en toepassing van digitale technologieën op taalkundig en met name etnologisch onderzoek breidt het Meertens Instituut bovendien de

Digital Humanities visualisatie van het House of Stark uit Game of Thrones

Dialectatlassen.
Links: W. Pee, *Dialectatlas van West- en Frans-Vlaanderen, II*
Rechts: E. Blancquaert en J.P. Meertens, *Dialectatlas van de zeeuwse eilanden, I-II*

bestaande onderzoekspraktijk van de *Digital Humanities* uit (bijvoorbeeld door onderzoek naar kwantitatieve en computationele modellen van culturele verandering, zie projecten **B2d** en **B2e**). Het digitale onderzoek van het Meertens heeft de volgende drie aandachtsgebieden: (i) digitalisering en standaardisering van cultureel erfgoed, (ii) ontwikkeling van digitale data-infrastructuren, en (iii) toepassing en ontwikkeling van kwantitatieve en computationele methoden voor data-analyse. Elk van deze aandachtspunten zal hieronder kort worden toegelicht.

Digitalisering van cultureel erfgoed vormt al sinds lange tijd een van de kerntaken van het Meertens Instituut, wat zich heeft vertaald in grootschalige digitale datacollecties zoals de Nederlandse Liederencbank (www.liederencbank.nl), de Nederlandse Volksverhalenbank (www.verhalenbank.nl), en verschillende omvangrijke taalkundige databanken (zoals, bijvoorbeeld, de dialectwoordenboeken). Ook in de komende onderzoeksperiode worden deze collecties actief ontwikkeld, verbeterd, en aangevuld, waarmee enerzijds hun (internationale) positie wordt verstevigd als unieke databron voor Nederlandse taal en cultuur, en anderzijds nieuwe mogelijkheden voor grootschalig en data-gedreven onderzoek naar taal en cultuur in Nederland worden gecreëerd. Naast deze bestaande databanken, zullen het internet en sociale media (Twitter, Facebook) een steeds prominenter rol spelen in het verzamelen en analyseren van taalkundig en cultureel onderzoeksmateriaal – of het nu om historisch tekstmateriaal gaat, contemporain taalgebruik, codeswitching tussen Standaardtaal en regiolect, moderne sagen en ‘fake news’, of culturele, politieke en religieuze ontwikkelingen.

Met de ontwikkeling van **digitale data-infrastructuren** vergroot het Meertens Instituut de mogelijkheden voor disseminatie en gebruik van deze unieke datacollecties, zowel binnen de wetenschap als daarbuiten. Bestaande infrastructuren zullen verder worden onderhouden en waar mogelijk aangescherpt, en daarnaast zullen nieuwe datafaciliteiten worden ontwikkeld. Zo nemen de Nederlandse Volksverhalenbank en de afdeling Technische Ontwikkeling van het KNAW Humanities Cluster het voortouw in het internationale samenwerkingsproject ISEBEL (Intelligent Search Engine for Belief Legends), waarin verschil-

lende verhalendatabanken worden geïntegreerd en geharmoniseerd, om zo vergelijkend onderzoek naar verhaalcultuur in Noord-Europa op een vergrote schaal mogelijk te maken. Het Meertens Instituut speelt verder een leidende rol in CLARIAH (Common Lab Research Infrastructure for the Arts and Humanities), wat een samenwerkingsverband is tussen CLARIN en DARIAH. Onderzoekers kunnen in de komende periode profiteren van de infrastructuur en tools die zijn ontwikkeld voor historische en moderne teksten in Nederlab: een webomgeving voor onderzoekers en studenten die zich bezighouden met historische ontwikkelingen in de Nederlandse taal, literatuur, en cultuur. Onderzoekers kunnen in Nederlab zoeken in tientallen miljarden woorden aan krantenartikelen, boeken en vele andere typen documenten. Die selecties zijn automatisch taalkundig verrijkt, en kunnen met geavanceerde technologie doorzocht en geanalyseerd worden.

De gedigitaliseerde datacollecties en bijbehorende infrastructuren bieden unieke kansen voor **grootschalig, data-gedreven onderzoek** naar taal en cultuur in Nederland. Door gebruik te maken van de vele digitale gereedschappen aangeboden door de collecties en infrastructuren (zoals geotagging-engines, taalherkenning-software, classificatie-software, visualisatie-software, en toegewijde zoekmachines) kan op grote schaal onderzoek gedaan worden naar, bijvoorbeeld, verhaalstructuren, muzikale patronen, stilistische kenmerken in muziek en verhaal, en variatie en variabiliteit in en geografische spreiding van talige en culturele fenomenen. Naast toepassing van state-of-the-art digitale technologieën investeert het Meertens Instituut in de ontwikkeling van computationele en kwantitatieve methodes die de state-of-the-art voorbijstreven.

Een voorbeeld is het eerdergenoemde project rondom canonisering van populaire cultuur, waarin computationele modellen van culturele verandering worden ontwikkeld om een concreter en exacter beeld te krijgen van de dynamieken en mechanismen die aan de basis liggen van canonvorming in lied en muziek. De ontwikkeling van innovatieve digitale technologieën is noodzakelijk omdat geesteswetenschappelijk onderzoek unieke vraagstukken herbergt die niet simpelweg beantwoord kunnen worden met behulp van bestaande methodes en technieken

ten te bestuderen zou het idealiter mogelijk moeten zijn om de vermeldingen van deze objecten in teksten automatisch te detecteren. Het onderzoek van het DHLab op dit thema richt zich op het extraheren van semantisch rijke elementen en hun relaties uit tekst, en deze op te slaan in toegankelijke gestructureerde kennisbanken.

Statistische natuurlijke taalverwerkingsmethoden, geïnformeerd door het domein en het type bron kunnen aangewend worden om met relatief succes semantische elementen uit tekst te extraheren. Met het resultaat van deze technische stap kunnen vervolgstappen gezet worden in het bestuderen van connecties tussen individuen en groepen, ook door de tijd heen.

Connecties

Het thema Connecties is de logische vervolgstap van het Gebeurtenissen en entiteiten-thema. Startend vanuit gedetecteerde entiteiten en hun relaties binnen en tussen dataverzamelingen richt het onderzoek in dit thema zich op het interpreteren van processen, verandering, inhoud en context van entiteiten binnen en tussen gemeenschappen.

In het lab zal gewerkt worden met technieken die uit gestructureerde en ongestructureerde tekst connecties kunnen detecteren tussen entiteiten en hun positie in plaats en tijd. Netwerkanalysemethoden kunnen daarbij worden ingezet, zowel als een puur kwantitatief hulpmiddel als een middel om betekenisvolle relaties te analyseren die voortkomen uit een kwalitatieve onderzoeksvraag.

Verandering

Veel velden van onderzoek, inclusief meeste van de terreinen waarop in het Meertens Instituut onderzoek verricht wordt, houden zich bezig met veranderingsprocessen. Het DHLab richt zich op het implementeren en ontwikkelen van methoden voor het detecteren, het traceren en het contextualiseren van verandering in geesteswetenschappelijke dataverzamelingen. Het thema Ver-

andering bouwt verder op de technieken van de thema's Gebeurtenissen entiteiten en Connecties. Door de resultaten van de verschillende technieken te combineren met domeinexpertise hoopt het lab in dit thema op nieuwe manieren veranderingen te kunnen bestuderen als een onderdeel van culturele expressie.

Appendix I: Collecties

Het Meertens Instituut startte met het verzamelen van collecties in de jaren '30 van de vorige eeuw. Het verzamelen van data is nog altijd een belangrijk onderdeel van het onderzoek op het instituut. De manieren waarop de data worden verzameld zijn uitgebreid en veranderd: van papieren vragenlijsten naar digitale; naast veldwerk ook het verzamelen van materiaal op internet en via crowdsourcing. Het instituut heeft door deze verschillende manieren van verzamelen van onderzoeksgegevens een diverse schakering van papieren collecties, digitale databases, geluidsdata en een gespecialiseerde collectie boeken waarvoor het instituut een eigen bibliotheek heeft.

Collecties worden in de regel samengebracht vanwege een onderzoeksvraag, en vormen daarom doorgaans een thematisch coherent geheel. We streven daarbij in het algemeen niet naar compleetheit, maar databanken worden in de regel wel voortdurend uitgebreid met zinvolle en logische aanvullingen.

Sommige collecties zijn niet ontstaan door onderzoek op het instituut maar zijn aangeleverd door andere partijen. Dergelijke collecties zijn in het instituut opgenomen vanwege de aansluiting van de collectie bij de onderzoeksmis­sie van het instituut. Het instituut blijft ook in de komende jaren openstaan voor dergelijke collecties.

De meeste papieren en audio- collecties van het instituut zijn na de start van het KNAW Humanities Cluster overgebracht naar het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis in Amsterdam. Zoals in de beleidsplannen voor het KNAW Humanities

Literatuur over liedcultuur,
Spinhuis, Amsterdam.
Foto: Marcia Ives

Cluster in 2012 (Contourennota) en 2014 (Advanced Humanities Center) werd verwoord ligt het in de bedoeling om te komen tot een gezamenlijk collectiebeheer binnen het cluster. In relatie tot het onderzoek verandert er functioneel en intentioneel niets, buiten het feit dat er een fysieke afstand is ontstaan tussen het instituut en de fysieke collecties. In 2018 zal een apart collectieplan worden geformuleerd door het KNAW Humanities Cluster.

Appendix II: Kennisbenutting

Het instituut leidt uit zijn wetenschappelijke missie af dat het een sociaal-maatschappelijke verantwoordelijkheid heeft om de kennis en expertise in het instituut te delen, en om klaar te staan om vragen uit de maatschappij over kwesties waarin taal en cultuur een rol te spelen, te duiden en genuanceerd te beantwoorden.

Het instituut wordt met hoge frequentie geraadpleegd door maatschappelijke partners: journalistieke media, professionele schrijvers en organisaties, en het brede publiek, vaak naar aanleiding van kwesties die in het nieuws komen. Omgekeerd kunnen de proactieve bijdragen van onderzoekers van het instituut aan het openbare debat over uiteenlopende kwesties als alternatieve geneeswijzen, broodjeaapverhalen, de rol van regionale talen in contrast met de standaardtaal, het postkoloniale verleden van Nederland en de relatie tot het Sinterklaasfeest, en de rol van religie en spiritualiteit in het 'ontkerkelijkte' Nederland, rekenen op veel aandacht.

Het Meertens Instituut onderhoudt contacten met collega-instellingen en organisaties die zich richten op het behoud van erfgoed. Deze organisaties zijn voor het Meertens Instituut naast maatschappelijke partners ook onderwerp van onderzoek, in het kader van de etnologische vraagstelling hoe erfgoed ontstaat en welke organisaties daarin een bepalende rol spelen.

De manier waarop het Meertens Instituut haar kennis maatschappelijk benut kan gerangschikt worden naar de volgende maatschappelijke deelgebieden. In de komende jaren zullen ieder van deze kanalen worden blijven benut en waar mogelijk geïntensiveerd.

Het brede publiek. De miljoenen raadplegingen van databases als de Liederenbank, de Voornamenbank en de Verhalenbank laten zien dat de ontsluiting van

talige en culturele collecties op een grote belangstelling kan rekenen. Verdere ontsluiting van collecties, bijvoorbeeld geluidsopnamen (die met automatische spraakherkenning voorzien kunnen worden van ruwe transcripties waarop gezocht kan worden), zal naar verwachting leiden tot een verdere uitbreiding van dit publieke aanbod.

De (creatieve) industrie. Het instituut stimuleert en organiseert contacten met de industrie en stelt zich open op. Samenwerkingen kunnen tot stand komen op onverwachte gebieden. De Nederlandse boekenwereld, vertegenwoordigd door het CPNB, liet een literaire schrijfrobot ontwikkelen door het Meertens Instituut en de Universiteit Antwerpen op basis van computationeel modellerwerk ontwikkeld binnen de Orale-Cultuurgroep.

De erfgoedwereld. Het instituut onderhoudt nauwe contacten met erfgoedorganisaties als KIEN en FARO en werkt samen met musea, bibliotheken en archieven rondom gezamenlijke doelen: tentoonstellingen, ontsluiten en koppelen van collecties.

De beleidswereld en politiek. Het instituut voert onderzoek uit om beleidsvorming te ondersteunen. Dat onderzoek kan in opdracht worden uitgevoerd van overheden als provincies, en beleidsondersteunende organisaties als de Nederlandse Taalunie.